

5. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Шанский Н. М. – М.: Высш. шк., 1985. – 160 с.
6. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / Смирницкий А. И. – М.: Наука, 1956. – 245 с.
7. Телия В. Н. Что такое фразеология / Телия В. Н. – М.: Наука, 1966. – 60 с.
8. Телия В. Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспрессивности / Отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Наука, 1991. – С. 5–35.
9. Фразеологія: знакові величини: [Навч. посіб. для студентів факультетів іноземних мов] / Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 256 с.
10. Dobrovol'skij D. Phraseological universals: theoretical and applied aspects / D. Dobrovol'skij // Meaning and grammar : cross-linguistic perspectives / ed. by Michel Kefer, Johan van der Auwera. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 1992. – P. 279–301.
11. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія в культурно-етнічному висвітленні / Б. М. Ажнюк. – К. : Наукова думка, 1989. – 136 с.
12. Бакай Б. Я. Формування фразеології в переломні моменти історії народів Європи (на матеріалі укр., рос., англ., нім. і фр. мов у періоди першої та другої світових воєн) : дис. ...канд. філол. наук : 10. 02. 15 / Бакай Богдана Ярославівна. – Дрогобич, 2000. – 228 арк.
13. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В. Н. Телия // Фразеология в контексте культуры / Отв. ред. В. Н. Телия ; РАН, Институт языкознания. Проблемная группа «Общая фразеология». – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 13–24.
14. Makkai Adam. Idiom structure in English / Adam Makkai. – The Hague: Mouton, 1972. – 371 p.
15. Phraseology: theory, analysis, and applications / ed. by A. P. Cowie. – Clarendon Press: Oxford, 1998. – 300 p.
16. Matthews P. H. The Concise Oxford dictionary of linguistics / P. H. Matthews. – Oxford; New York : Oxford University Press, 1997. – 410 p.
17. Collins English dictionary and thesaurus. – Major new edition. – Glasgow: Harper Collins Pub., 1993. – 1378 p.
18. D'Arcais Giovanni B. Flores. The Comprehension and Semantic Interpretation of Idioms / Giovanni B. Flores d'Arcais // Idioms: processing, structure, and interpretation / edited by Christina Cacciari, Patrizia Tabossi. – Hillsdale, N. J. : L.Erlbaum Associates, 1993. – P. 79–98.
19. Gläser Rosemarie. The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre Analysis / Rosemarie Gläser // Phraseology: theory, analysis, and applications / ed. by A. P. Cowie. – Clarendon Press: Oxford, 1998. – P. 125–143.
20. Glücksberg Sam. Idiom Meanings and Allusional Content / Sam Glücksberg // Idioms: processing, structure, and interpretation / edited by Christina Cacciari, Patrizia Tabossi. – Hillsdale, N. J. : L.Erlbaum Associates, 1993. – P. 3–27.
21. Idioms: structural and psychological perspectives / edited by Martin Everaert. – Hillsdale, N. J.: L. Erlbaum, 1995. – 320 p.
22. Howarth Peter Andrew. Phraseology in English academic writing: some implications for language learning and dictionary making / Peter Andrew Howarth. – Tübingen : M. Niemeyer, 1996. – 230 p.
23. Phraseology and Culture in English / ed. by Paul Skandera. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2007. – 512 p.

Шаталіна О.Ф.

УДК 808.3-316.4

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ В СТАРОУКРАЇНСЬКИХ СЛОВНИКАХ

Постановка проблеми. Трапилось так, що літературознавство за часів тоталітарного режиму було чи не найбільше з усіх гуманітарних дисциплін переслідуване й заполітизоване комуністичними догмами. Саме з проблем літератури було прийнято найбільше постанов ЦК, а кожен із « генеральних » обов'язково робив свій « внесок » у теорію цієї науки. Ці та інші обставини гальмували розвиток літературознавства, а у випущених за тих часів енциклопедіях, підручниках та словниках, у принципово теоретико-літературних питаннях панував марксистсько-ленінський догматизм, література фактично не розглядалась як галузь мистецтва слова. Отже, глибоке осмислення теоретико-методологічних основ – це одне з найневідкладніших завдань сучасного літературознавства.

Загальний аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Українська літературознавча термінологія не була предметом всебічного і детального дослідження. Водночас ця термінологія в українській мові має традицію вживання і саме вона ширше, ніж термінологія інших наук, була представлена в давньоукраїнських словниках та граматиках, у філософських трактатах, у богословсько-дидактичних, церковно-ораторських, історико-публіцистичних та полемічних творах, у підручниках, за якими училися в братських школах та в Києво-Могилянській академії, а також у художній літературі. Про староукраїнські поетики та риторики є цінні праці Г. Сивоконя «Давньоукраїнські поетики» [1] та В. Маслюка «Латиномовні поетики і риторики XVII – 1 половин XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні » [2]. Окремі принагідні зауваження про літературознавчу термінологію у підручниках Києво-

Могиллянської академії, а також у творах Г. Сковороди є у книзі І. Білодіда «Києво-Могиллянська академія в історії східнослов'янських літературних мов» [3]. Побіжно про літературознавчу термінологію давньоукраїнських поетик говориться у статтях В. Колосової «Традиції літератури Київської Русі і українська поезія XVI – XVIII ст.», М. Сулими «Теорія віршування на Україні в XV – XVII ст.». В. Кречотня «Київська поезія 1637 року», Є. Регушевського «Рукописи професора О.О. Грузинського». Цікаві факти про вивчення літератури в давньоукраїнських школах і функціонування окремих літературознавчих термінів наводить О. Мазуревич у «Нарисах з історії методики української літератури».

Метою дослідження є вивчення особливостей функціонування літературознавчої лексики в староукраїнських словниках.

Виклад основного матеріалу. Братські школи та Києво-Могиллянська академія (1632 р.) давали всебічну і глибоку, як на той час, освіту. Слов'янська граматики, класичні мови, риторика, логіка, були обов'язковими предметами. Більшість гуманітарних наук викладались «слов'яноруською» мовою, створювалися відповідні підручники та посібники, формувалась термінологія, про поширеність якої свідчить те, що вона потрапляла у тогочасні українські словники.

Чи не найчисленнішими, засвідченими у словниках, є терміни з галузі філології, серед яких переважають літературознавчі. Так, у найдавнішому із відомих нам староукраїнських словників «Лексисъ съ толкованіємъ». У словнику Лаврентія Зизанія (1596 р.) повторено цілий ряд літературознавчих термінів, які є у попередньому словнику, але засвідчено і багато нових: «реченія», «діалектъ», «акафистъ», «баснь», «байка», «казка», «строка», «глава», «потребнікъ», «комедія», «талантъ», «художество» та ін.

Найпопулярнішим в Україні та слов'янських країнах довгий час був словник Памви Беренди (1627 р.). Серед більш як 300 наукових термінів, що тлумачаться у словнику, багато літературознавчих, таких, які відсутні у давніших словниках. Піїтика, як відомо, була обов'язковим предметом у братських школах та Києво-Могиллянської академії, а сам П. Беринда відомий, як поет. Ці факти, слід думати, і позначалися на тому, що у його словнику щедро широко розвинена на той час літературознавча термінологія: «байка» [4;5], «баснь» [4;5], «казка» [4;5], «стіхъ» [4;28], «вьршь» [4;28], «вьерша» [4;174], «епітафійонъ» [4;86], «епітафія» [4;42], «тестаментъ» [4;40], «повѣсть» [4;84], «посланіє» [4;93], «предмова» [4;93], «загадка» [4;98], «притча» [4;100], «приповѣсть» [4;100], «пѣснь» [4;104], «пѣсенка» [4;237], «сказаніє» [4;114], «часословъ» [4;156], «зводъ» (літописів) [4;163], «акростіхистъ» [4;174], «гранесъ» (вірш) [4;28], «гранесловіє» [4;28], «краєгранесіє» (початок вірша) [4;28], «анфологіонъ» [4;177], «апокаліпсисъ» [4;178], «шарада» [4;179], «апографъ» [4;185], «апофегма» [4;185], «гімнь» [4;248], «діалогъ» [4;201], «осмогланикъ» [4;225], «тропоръ» [4;237], «літургія» [4;25], «глава» [4;25], «раздѣль» [4;25], «главизна» [4;25], «тітуль» [4;68], «строка» [4;428], «оглавленіє» [4;125], «сумма» (зміст книги) [4;125], «реєстръ» [4;150], «книга» [4;228], «біблія» [4;243], «авторъ» [4;171], «талантъ» [4;236], «поета» [4;227], «баснословъ» [4;5], «байковѣдачъ» [4;5], «художникъ» [4;143], «штука» [4;142], «художество» [4;199], «молярство» [4;37], «искуство» [4;49], «образъ» [4;100], «фігура» [4;164], «форма» [4;148], «копья» [4;163], «архетипонъ» (163[4;163]), «антіграфонъ» (163) [4;163], «метафоріце» (232) [4;223], «повторьне» [4;164], «метафоръ» [4;85], «наслідованіє» [4; 164], «толковникъ» [4; 217].

У словнику «Синоніма словеноросская» (17 ст.), в основі якого лежить словник Беринди, нових літературознавчих термінів мало.

Отже, у найдавніших українських словниках фіксується значна частина базових термінів, які живаються і в сучасному літературознавстві.

Найбільшим із відомих нині староукраїнських словників «Лексикон латинський» С.Славинецького. У ньому переказано майже 27 тисяч реєстрових латинських слів, а українських відповідників понад 40 тисяч. Хоча словник у свій час (1642 р.) не був видрукований, однак популярність його велика не лише на Україні. З 11 віднайдених списків є по одному у Франції та Югославії.

У словнику С.Славинецького найповніше (у порівнянні із староукраїнськими словниками) представлено не лише загальноновживану, але і термінологічну лексику української мови XVII ст. Так, наукових термінів та номенклатур з різних наук, загальноукраїнських слів нами засвідчено у словнику понад 500 (враховуючи фонетико-морфологічні варіанти). Помітне місце посідає літературознавча термінологія. Найбільша група літературознавчих термінів – назви понять з галузі віршування: «стихотвореніє», «пѣснь», «стихѣ равнотеленій», «стихи противосложенія», «алкаицкій стихъ», «стихъ равнотѣлній», «трудніє стихи», «пѣснь погребная», «нагробокѣ», «стыхъ нечний», «гимнь», «баснь», «стихи лиричния», «фалевский стихъ», «стихъ сказанский» та інші.

Другу за кількістю групу літературознавчих термінів зі словника С.Славинецького складають терміни для називання різновидів літературних та релігійно-культових творів і діячів літератури: «комедія», «діалогъ», «хроника», «заповідь», «посланіє» «псаломъ», «притча», «повѣсть», «дневникѣ», «молитва», «пятокнижие», «оглавленіє», «предословіє», «глава» та інші.

Цілий ряд літературознавчих термінів, засвідчених у словнику, називають різні поняття з теорії літератури: «образецъ», «риторский», «иноръчїе», «иносказаніє», «муза», «талантъ», «образъ», «вдохновеніє», «риторика», «презлішество словес», «сатирический» та ін.

Висновки. Переважна більшість засвідчених у словнику термінів у тому ж фонетико-морфологічному оформленні та з тим же значенням живаються в сучасній українській мові. Лише окремі терміни мають варіанти стихъ – стыхъ, баснь – баснь. Є кілька випадків уживання паралельних термінів. Найчастіше – це грецький термін і староукраїнські кальки (елегія – плачевная пѣсня – плачевное стихотвореніє – стихъ плачевный; бібліотека- книгохранітельница; хроніка – временословіє).

Перспективою. Матеріали статті можуть знайти своє застосування при підготовці вузівських курсів з лексикології, історії української мови, стилістики, історичної граматики української мови, літературознавства, при написанні студентами курсових та дипломних робіт.

Джерела та література

1. Г. Сивоконь. Давньоукраїнські поетики. - Х.: Вид-во Харків.ун-ту, 1960.-152 с.
2. В. Маслюк. Латиномовні поетики і риторики XVII – 1 половин XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. - К.: Наук. думка, 1968.-126 с.
3. Білодід І.К. Києво-Могилянська академія в історії східнослов'янських мов. – К.: Наук. думка, 1979.-384 с.
4. Беринда Памво. Лексикон словенороський. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 564 с.

Рецензент: Савченко Л.В. кандидат філологічних наук доцент завідувач кафедри культури української мови

Шермет В.В.

УДК 811.161.1+811.161.2+811.411.21+811.512.161

СРАВНИТЕЛЬНО-СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГРАММАТИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ ПАДЕЖА ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ (НА УРОВНЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СООТВЕТСТВИЙ РУССКОГО, УКРАИНСКОГО, ТУРЕЦКОГО И АРАБСКОГО ЯЗЫКОВ)

Постановка проблеми. Сравнительное и сопоставительное изучение соответственно родственных и разноразличных языков представляет научный и практический интерес. Исследования такого рода создают условия рационального использования коммуникативных единиц в процессе овладения неродственными языками, например, турецким, арабским и украинским. Они смогут помочь преподавателям в систематизированной передаче их знаний учащимся. Данная работа имеет также ценность и для научных работников, занимающихся в сфере создания электронных лексикографических ресурсов, для переводчиков и участников полиэтнической коммуникации.

Сравнительно-сопоставительный анализ грамматической категории падежа имени существительного русского, украинского, турецкого и арабского языков на уровне лингвистических соответствий проводится впервые.

Цель. Провести сравнительно-сопоставительный анализ грамматической категории падежа имен существительных русского, украинского, турецкого и арабского языков и выявить лингвистические соответствия между ними для дальнейшей реализации результатов при создании электронного словаря лингвистических соответствий.

Достижение данной цели реализуется посредством решения следующих задач: 1) выявить явление лакуны и пронаблюдать его в сопоставляемых языках; 2) определить специфику арабской падежной парадигмы; 3) установить лингвистические соответствия с учетом выявленных грамматических лакун.

Исследование проводится **методами** сравнительного, сопоставительного анализа, описательным методом на базе методики наблюдения за грамматическими категориями имени существительного русского, украинского, турецкого и арабского языков.

1. При изучении лингвистических соответствий важно учитывать явление лакун, так как язык, его характерные черты, помимо исторического аспекта, возводятся к культуре народа, который является носителем, географическим условиям, которые привычны для людей говорящих на нем и т.д. Эта неразрывная связь проявляется в наличии безэквивалентной лексики, так называемых «лакун». Исследователи, изучающие лакуны, описывают их как «национально-специфические элементы культуры, нашедшие соответствующее отражение в языке и речи носителей этой культуры, которые либо полностью не понимаются, либо недопонимаются носителями иной лингвокультуры в процессе коммуникации» [1].

Отсутствие однозначного эквивалента в рассматриваемых языках будут проявляться на всех лингвистических уровнях. В том числе и в грамматической категории падежа. Лакуны в них мы будем понимать как лингвистическое расхождение, несоответствие средств одного языка единицам или средствам другого языка. Необходимо отметить, что в связи с разной структурой рассматриваемых языков, в них существует разное количество грамматических категорий, они различаются по принципу содержания различными частями речи тех или иных грамматических категорий, и как следствие: грамматические категории будут репрезентироваться различными формами. Между ними будут наблюдаться соответствия и расхождения. Так, например, в русском языке традиционно выделяется 6 падежей [2], в украинском – 7 [3], в турецком – 6 [4], в арабском – 3 [5].

2. Говоря о специфике интерпретации падежной категории, следует отметить: если в украинском, турецком языках понимание падежа не расходится с его пониманием в русском языке, то арабская лингвистическая традиция, как, ссылаясь на нее, отмечают В. В. Лебедев и Г. И. Бочкарев, определяет падеж как: «تَغْيِيرُ آخِرِ الْكَلِمَةِ بِتَغْيِيرِ التَّرَاكِيْبِ» [6] «изменение в конечной позиции слова в зависимости от изменения синтаксических конструкций (подстрочный перевод выполнен автором самостоятельно)». Это свидетельствует о том, что одним из основных определителей падежа в арабском языке является